

طلا در کتاب آرای ایران

تالیف

جلیل جوکار

(عضو هیات علمی دانشگاه هنر اصفهان)

ثریا غفار پوری

(کارشناس پژوهشی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری)

۱۳۹۶

سیرشناسه	: جوکار، جلیل، ۱۳۳۹-
عنوان و نام پدیدآور	: طلا در کتاب آرایی ایرانی / مولفین جلیل جوکار، ثریا غفاریوری.
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۳ ص.: مصور
شابک	: 978-600-8412-57-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: کتاب آرایی--ایران
موضوع	: Book Design--Iran
موضوع	: طلا در هنر
موضوع	: Gold in art
موضوع	: طلا -- ایران -- تاریخ
شناسه او ده	: غفاریوری، ثریا، ۱۳۵۲ -
شناسه ۷ ده	: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
رده ب کنگ	: ۱۳۹۶ ج۹/۲۱۱۶ Z
رده بندی دی	: ۶۸۴/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی	: ۳۷۰۸۹۲۸

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
مرکز معرفی فرهنگی

طلا در کتاب آرایی ایرانی

تالیف: جلیل جوکار - ثریا غفار پوری

طراح جلد: علیرضا یارمحمدی

لیتوگرافی و چاپ: چاپ میران

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ نخست ۱۳۹۶

قیمت: ۲۰۰,۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۲-۵۷-۱

ناشر: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان امام خمینی، ابتدای خیابان سی تیر، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

تلفن: ۰۲۱-۶۶۷۳۶۴۵۲ - ۰۲۱-۶۶۷۳۶۷۸۸ دورنگار:

تارنما: www.richt.ir رایانامه: www.publish@richt.ir

فروشگاه الکترونیکی کتاب: www.richtbook.ir

فهرست مطالب

۵		سخن ناشر
۷		مقدمه
۱۰		۱- فصل اول طلا و تاریخ استفاده از آن در ایران
۱۰		۱-۱- درباره طلا
۱۲		۱-۱-۱- خواص فیزیکی طلا
۱۳		۱-۱-۲- خواص شیمیایی طلا
۱۷		۱-۲- معادن طلا در ایران
۲۰		۱-۲-۱- روش استحصال
۲۲		۱-۳- پیشینه استفاده از طلا
۲۲		۱-۳-۱- کاربرد طلا پیش از تاریخ
۲۴		۱-۳-۲- کاربرد طلا در زمان مادها
۲۵		۱-۳-۳- کاربرد طلا در زمان هخامنشیان
۲۹		۱-۳-۴- کاربرد طلا در زمان اشکانیان
۳۰		۱-۳-۵- کاربرد طلا در زمان ساسانیان
۳۲		۱-۳-۶- کاربرد طلا در دوران اسلامی
۳۵		۲- فصل دوم تاریخ استفاده از طلا در کتابت و نگارگری ایران
۳۸		۲-۱- نگارگری دوره ساسانی
۴۲		۲-۱-۱- نقاشی مانوی
۴۹		۲-۲- کتابت و نگارگری پس از ظهور اسلام
۵۰		۲-۲-۱- تذهیب قرآن
۶۲		۲-۲-۲- نقاشی ها

۸۴.....	۳-فصل سوم اقسام کتاب‌آرایی و روش‌های بکارگیری طلا.....
۸۴.....	۳-۱- اقسام کتاب‌آرایی با طلا.....
۸۴.....	۳-۱-۱- نگارگری.....
۸۴.....	۳-۱-۲- تذهیب.....
۸۸.....	۳-۱-۳- ترصیع.....
۸۹.....	۳-۱-۴- تشعیر.....
۹۶.....	۳-۲- روش‌های به‌کارگیری طلا.....
۹۶.....	۳-۲-۱- تحریر.....
۹۹.....	۳-۲-۲- طلائع‌اندازی.....
۱۰۰.....	۳-۲-۳- زرافشان.....
۱۰۳.....	۳-۲-۴- عکاسم (صنعت عکس).....
۱۰۴.....	۳-۵- سیاق نشان.....
۱۰۵.....	۳-۶- کمنار زرین.....
۱۰۶.....	۳-۷- ورق چمنان.....
۱۰۹.....	۳-۸- جلد ساز.....
۱۱۷.....	۴-فصل چهارم چگونگی تهیه رنگدانه طلا.....
۱۱۷.....	۴-۱- رنگدانه و بست آن.....
۱۱۹.....	۴-۲- ساخت رنگدانه طلا.....
۱۱۹.....	۴-۲-۱- ساخت رنگدانه طلا به روش فیزیکی.....
۱۳۹.....	۴-۲-۲- ساخت رنگدانه طلا به روش شیمیایی.....
۱۵۰.....	۴-۳- کاغذ.....
۱۵۰.....	۴-۳-۱- کاغذ آهاری.....
۱۵۱.....	۴-۳-۲- کاغذ ابری زرین.....
۱۵۲.....	۴-۴- مهره.....
۱۵۳.....	۴-۵- علل آسیب‌پذیری رنگدانه طلا روی نسخ.....
۱۵۷.....	فهرست منابع.....
۱۶۱.....	فهرست تصاویر.....

مقدمه

حمد نامتناهی سزاوارتکم صفت و بارگاه سرمدیت الهی، و فضل بی تناهی و تباهی باشد که حدایق الوان هنر را از مضامین نیاستی و رنگینای عدم به عنایت حقایق اقدام و به موجب صدق قدم، در فراختای هستی و در اکناف حقایق کشف و شهود مشهود گردانید. تربیتش را در خلقت موجودات به خلعت کمال آراست و نگویشتن به زیبایی را در فطرت آدمی به ودیعه بگذاشت و به راستی که در کائنات هر نوری و جمال سرسبز از ذات جمیل اوست.

حمد بی پایان خدایی را که نقاشان أطباق آفات در نقوش تقریر و تحریر آن متحیرند و ثنای بی انتها مرآن جلّ و علا را که جامدین ارضین سبعین با و ب «بَقْدَ کَرَمًا بَنَى آدَمَ» و «عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمَ» در بیان صفاتش لالند.

ستایش مرآن واجب الوجود را مرغ کبریا نیش در آشیانه گلدان - حدوث نگنجد و آن باسط الوجود را میزان علم و معیار عقل به قوت جلال و صفات مسطورات کمالش نسجد و آن صانع بی زوال و صورتگر صورت خیال و نگارگر بی مثال، که واصفان حلیه جمالش قمرند که «مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ» و سحرگاه تهلیل گویان به ذکر «سُبْحَانَ ذِي الْمُلْكِ وَالْمَكُونِ وَسُبْحَانَ ذِي الْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ»

در طول تاریخ کهن و پرفراز و نشیب ایران زمین، هنر متأثر از ادیان، عرفان و ادبیات بوده و بدیهی است که چنین آثار جاودانه‌ای به دلیل نفاست زبان، حکمت بیان، جامعیت معانی و حلاوت داستانی با دیگر مظاهر ارزشمند فرهنگی و هنری جامعه در گذر زمان بیوندند و در تمام شئونات زندگی صمیمانه نفوذ نماید و باید که چنین چکامه‌ای یکتا، سربلند و افتخارآمیز در تاریخ هنر جهان جلوه کند، به گونه‌ای که پژوهشگران با تحقیق و هنرمندان با هنروری، مشتاقانه و مصمم، عزم

صعود کنند و این راه خطیر را با تمام توان و دقت و تأمل درنوردند. چه پیوند زیبایی و چه صعود مقدسی که حاصل آن در هر عصری انگیزه خلق دهها اثر بدیع است و هر یک گنجینه‌ای از دهها هنر که جوشیده از دل و جان و ایمان هنرمند ایرانی است.

اما بعد، آنچه این پژوهش را سبب گشته، پرداختن به عنصر مهمی از حوزه مواد هنری است که جایگاه آن به لحاظ تجسمی و نمادین نیز بسیار مهم و تأثیرگذار است. عنصر طلا نه تنها به عنوان یکی از عناصر مهم با ویژگی‌های خاص فیزیکی و شیمیایی مطرح است، بلکه همین خواص جایگاهی خاص، رفیع و بی‌بدیل در عرصه هنر برای این عنصر تعریف نموده است.

عموم بنیان‌گذاران می‌پندارند که استفاده از فلز گران‌بهای طلا در ساخت و خلق یک اثر هنری به ارزش مادی آن می‌افزاید و شرافت آن اثر بخاطر وجود و به کارگیری طلا در آن اثر می‌باشد. در حالی که قضیه درست برعکس می‌باشد. فلز خام طلا با توجه به عیار که دارد در هر زمان دارای قیمتی مشخص است. هرگاه با فرهنگ و هنر یک سرزمین ترکیب شده و در قالب فرمی هنری جلوه‌گر می‌گردد ارزش افزوده تصاعدی می‌شود که با قیمت پایه‌اش قابل مقایسه نیست. پس چه دلیل یا دلالتی بر سبب گشته که از این عنصر خاص در ساخت آثار هنری فاخر استفاده شود؟ آیا درخشش بی‌انند این دلیل این کاربرد بوده؟ یا تورق پذیری بالای آن؟ شاید هم دلایل بسیار عمیق‌تری تأثیرگذار بوده‌اند.

به هر تقدیر آنچه مسلم است به کارگیری مسترده این فلز در طول تاریخ هنر است و شیوه‌های متنوع آماده‌سازی و به کارگیری طلا که در نسخ تاریخی منظوم و مثنوی فراوان برجای مانده است و در همین مجال به معرفی برخی از این نسخ که در تألیف این کتاب مورد بررسی قرار گرفته‌اند می‌پردازیم:

الفهرست محمدبن اسحاق ابن ندیم قرن چهارم ه.ق.، عرایس البواهر نفاس الاطایب ابوالقاسم کاشانی قرن هشتم ه.ق.، مسالک و ممالک ابواسحاق ابراهیم استخری، فارسی قرن چهارم ه.ق.، نخبه‌الدهر فی عجائب البر و البحر انصاری دمشقی قرن هشتم ه.ق.، تنسوف نامه ایلخانی خواجه نصیرالدین طوسی قرن هفتم ه.ق.، عجائب المخلوقات و غرائب الموجودات زکریا قزوینی قرن هفتم ه.ق.، قانون الصور صادقی بیگ افشار قرن یازدهم ه.ق.، گلستان هنر قاضی میراحمد منشی قمی قرن یازدهم ه.ق.، التنبیه والاشراف و مروج الذهب مسعودی قرن چهارم ه.ق.، نزهت القلوب حمدا... مستوفی قرن هشتم ه.ق.، قطف‌الآزهار احمدبن عوض مغربی قرن یازدهم ه.ق. و کتب دیگر.

این پژوهش بر آن است که با ورود به این مبحث، به تبیین و در مواقع لزوم به شرح متون و روش‌های به کارگیری طلا در آثار هنری بپردازد. در این روند سعی بر آن بوده تا تمام منابع و متون مرتبط فارسی، عربی و انگلیسی قدیم و جدید مورد مذاقه قرار گیرند، اما درعین حال

پژوهشگران این تحقیق خود را از محدودیت منظر و دانش مبرانی دانند و پذیرای نظرات و نقد سازنده صاحب نظران خواهند بود.

در پایان مؤلفین این کتاب تشکر ویژه خود را تقدیم محضر جناب مهندس بهشتی ریاست محترم پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری می‌دارند که حمایت‌های بی‌دریغ و عالمانه ایشان این پژوهش را به زیور طبع آراسته نمود. همچنین از جناب آقای دکتر محمدعلی کی‌نژاد ریاست محترم دانشگاه هنر اسلامی تبریز و آقای دکتر مهدی محمدزاده معاون محترم آموزشی و پژوهشی آن دانشگاه که در این راستا ما را یاری فرمودند تشکر نموده و از آقایان دکتر سیدعبدالمجید شریف‌زاده (استاد و محقق برجسته)، اساتید معظم پیشکسوت آقایان اردشیر تاکستانی، مهناج عتیقی مقدم و حمید ملکیان و محققین جناب آقای محمد سهرابی (تهرانی) و سرکار خانم رها عمران به جهت رهنمودهای ارزشمندشان قدردانی به عمل می‌آید.

مؤلفین

اسفندماه ۱۳۹۵